

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Devrim AVŞAR

Kocaeli Üni.
Felsefe Böl.
Doktora Öğrencisi

devrimavsar@gmail.com

 0000-0001-9184-9701

 10.56387/ahbvedebiyat.1495524

Gönderim Tarihi: 04.06.2024

Kabul Tarihi: 27.06.2024

Alıntı: AVŞAR, D. (2024)
"Dilbilimsel Bakış ve Jacques
Lacan'da Dilin Yapısal İşlevi".
AHBVÜ Edebiyat Fakültesi
Dergisi, (10), 41-57.

DİLBİLİMSEL BAKIŞ VE JACQUES LACAN'DA DİLİN YAPISAL İŞLEVI

ÖZ: Bu makale, psikanalitik düşünür Jacques Lacan'ın dile yüklediği yapısal işlevin modern dilbilimin temel bazı tezleriyle olan ilişkisini değerlendirir. Ele alınan dilbilimsel bakış ile Lacan'ın görüşleri arasındaki ilişkiyi ören hattın ortak bir yapısalcı bakış açısı olduğu görülmüştür. Lacancı kuram olarak adlandırılan psikanalitik bakış açısının temelinde disiplinler arası etkileşimin yer aldığı, çoğu araştırmacı ve düşünce insanı tarafından dile getirilir. Lacan özellikle dilbilimci Ferdinand de Saussure'ün dilsel beceri, dilin toplumsal ve konuşma kısımlarını anlatmak için kullandığı langage, langue ve parole terimlerini kendi kuramına taşıyıp onları kavramsal düzeyde anlamlandırmıştır. Yine Saussure'ün gösterge kavramını da ele alan Lacan, gösterenin öznenin kuruluşundaki işlevine ilişkin kuramsal bir yaklaşım geliştirmiştir. Lacan'ın etkilendiği bir başka dilbilimci ise, Roman Jakobson'dur. Lacan, Jakobson'un metafor ve metonimi kavramlarını, sırasıyla Freud'un yoğunlaşma ve yerdeğiştirme kavramlarıyla ilişkilendirerek psikolojik süreçler ile dil ve konuşma arasındaki bazı işlevsel olguların varlığına işaret etmiştir. Böylece Lacan, dilbilimsel kuramlardan aldığı destekle psikanalitik ve felsefe alanında çokça tartışılan özne ve öteki gibi kavramları geliştirir. Özellikle bu iki kavram modern felsefede önemli tartışmalara yol açmış olup, yeni felsefi akımların ortaya çıkmasında katkı sunmuştur. Bu katkı, yapısalcılık, postyapısalcılık, yapısöküm, postmodernizm gibi akımların gelişiminde gözlemlenebilir.

Anahtar Kelimeler: Dil, Lacan, Saussure, Özne, Gösterge.

LINGUISTIC PERSPECTIVE AND THE STRUCTURAL FUNCTION OF LANGUAGE IN JACQUES LACAN

ABSTRACT: This article examines the conceptual structure of psychoanalytic thinker Jacques Lacan's thoughts on language. It is stated by many researchers and thinkers that interdisciplinary interaction is the basis of this perspective, called Lacanian theory. Lacan especially brought the terms langage, langue and parole, which linguist Ferdinand de Saussure used to describe linguistic skill and the social and speaking parts of language, into his theory and gave them meaning at a conceptual level. Lacan, who also discussed Saussure's concept of the sign, developed a theoretical approach regarding the function of the signifier in the establishment of the subject. Another linguist who was influenced by Lacan is Roman Jakobson. By associating Jakobson's concepts of metaphor and metonymy with Freud's concepts of condensation and displacement, respectively, Lacan pointed out the existence of some functional phenomena between psychological processes and language and speech. Thus, with the support he receives from linguistic theories, Lacan develops concepts such as subject and other, which are widely discussed in the field of psychoanalysis and philosophy. Especially these two concepts have led to important discussions in modern philosophy and contributed to the emergence of new philosophical movements. Lacan's intellectual influence has been great in the progress of movements such as structuralism, post-structuralism, deconstruction and postmodernism.

Keywords: Language, Lacan, Saussure, Subject, Sign.

Giriş: Kültürel ve Dilbilimsel Bakış

Dil ile kültür arasındaki sıkı bağlantı her ne kadar dilin kültürün vazgeçilmez bir unsuru olduğunu gösterse de dilin 'kültür öncesi' ya da kültürün 'dil öncesi' olduğu sorunu, dil ve kültür üzerine yapılacak tanımlara göre değişebilir. Dilin işlevleri arasında kültürü aktarma da vardır, fakat dil aynı zamanda kültürel bir olgu olarak da görülür. Dil ve kültürün birbiriyle ilişkili yapısı ve her ikisinin de kendi doğal gelişiminde olgunlaşan bir sisteme göre düzenlenmiş olması aralarındaki karmaşık ilişkiyi yalın hâle getirmez. Aksine bu tür tespitler sadece karmaşıklığın bir görüntüsünü sunar. Karmaşıklık, bağlantılarda farklılık olması, ilişki ağının girift olmasını ifade eder. Oysa dil, sadece kültüre değil, doğaya da organize edici bir eğilimle yönelir. Karmaşıklık, dil ve kültür arasındaki ilişkiyi nitelendirmez, sadece ilişkinin doğasıdır. Kültürün dil aracılığıyla aktarılması, bağımsız bir iletişim aracı olmanın ötesinde, dile kurucu bir işlev de yüklemektedir. Lévi-Strauss'un dil ve kültür arasında kurduğu bu yapısal ilişkiye göre, dilin hem kültür aktarımına aracı olması hem de kültürün oluşmasında etkili olması dili kültüre göre ön-celeyemez (Lévi-Strauss, 2012). Çünkü bilinir ki, dilin mahiyeti kültürel bir atmosfer barındırır. Lévi-Strauss'un, sunduğu bu yapısal ilişki böylece öncelik-sonralık gibi bir sıralamayı anlamsız kılar. Dilin kültür ile olan ilişkisinde görülen gerçek, onun çok farklı işlevlere sahip olduğudur. Bu ilişkiye dair sorgulamanın bu aşamaya getirilmesinin en önemli nedeni ise, dilsel mahiyetinin görünürlüğünü daha berrak hâle getirmektir.

Dil ile kültür arasındaki sıkı ilişkinin varlığı, kültür bilimleri araştırmalarında önemli bir konudur. 'Kültür' kavramını en fazla kullanan düşünürlerden biri olan Herder, kültürlerin çoğuluğu üzerine olan fikirlerini dillerin çeşitliliği analizine dayandırır (Herder, 2004). Bu bir bakıma dil ve kültürün ortak bir insanlık durumunun işleyişiyle üretildiğini ve geliştiğini anlatmaya çalışır. En nihayetinde kültür bilimlerinin insanın doğaya yönelik anlam arayışının bir etkinliği veya kendi doğasını ve dış doğayı anlamaya yönelik bir etkinlik olarak görmek, dille olan ilişkisine daha fazla yakınlaştırır. Dilthey'in iddia ettiği gibi, kültür bilimlerinin amacı, insan ile nesne arasındaki bilgi ilişkisini anlam aracılığıyla kurmaktır. Tin (kültür) bilimleri ile doğa bilimleri arasındaki ayırımdan hareket eden Dilthey, bu ayrıma odaklanırken aslında dolaylı biçimde kültür bilimlerinin niteliğini belirlemeye çalışır. Dilthey'in bu çabası, tin bilimleri için yeni kavram ve yöntemlerin keşfedilmesinin yolunu da açar (Adugit, 2005: 247). Kültür bilimlerinin nesnesi ile olan ilişkisi göz önüne alındığında, keşfedilen kavram ve yöntemler dil ve kültürün ortak doğasında ortaya çıkar. Çünkü kültür bilimlerinin bilgi ilişkisi anlama dayanır ve bu anlam yaşam ve tarihsellikle ortaya çıkar (Dilthey, 1999: 38). Şimdi ve geçmiş arasındaki ilişkiyi kuran anlamın koşulları, 'tarihsellik ve yaşam' birliğinin gerçekleştiği bir doğaya ait olması gerekir. Dil, anlamı hem taşıyan ve muhafaza eden hem de bilince gösterendir. Cassirer'in dediği gibi, *dil, bilimsel bilgi elde etme yolu için zorunlu bir aşamadır, şeylerin bilgisi sadece dil içinde oluşur, inşa edilir* (Cassirer, 2005b: 36).

Konunun kültür bilimleri açısından açıklaması bu şekilde özetlenebilecekken, dilbilimsel açıdan değerlendirilmesi, disiplinler arası ilişki ağını daha fazla olanaklı kılar. Dilbilimin dili teknik bir işleyişe tabi tutması, dil gibi kültürle yoğun bir ilişkisi olan bir olguda her zaman büyük boşluklar bırakır. Bu boşluklar genelde dilin iletişime dair işlevinin dışında kalan psikolojik ve kültürel süreçlerin etkili olduğu alanlardır. Özellikle modern dilbilimde dilin ortaya çıkan bu yönü, pek çok farklı alanın ilgisini çekmiştir. Dil, modern dilbilimde bir yapı olarak incelenmiş ve bu anlayış kısmen de olsa zamanla kültür bilimlerinin dışında dili özerk bir yapıya kavuşturmuştur. Bu konuda özellikle, İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure, fikirleriyle 20. yüzyılın başlarında dilbilimde kayda değer gelişmelerin ortaya çıkmasına ve bu bilimin temellerinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Saussure'ün fikirleri, sadece belli bir bilim çevresinde etkili olmamıştır; aynı zamanda dil dışındaki beşerî olguların incelenmesinde yeni bir yaklaşımın ortaya çıkmasına da yol açmıştır. Yapısalcılık olarak adlandırılan bu yaklaşım, birçok insani bilim için yeni bir bakış açısının tartışılmasını gündeme getirmiştir. Bu etkileşim, doğrudan dilbilimin diğer insani bilimlerle olan yakın ilişkisine dayandırılabilir. Ancak özel olarak Saussurecü terminolojinin disiplinler arası etkileşime olan yatkınlığını da düşünmek gerekir. Saussure'ün kavram dağarcığının, dilbilim dışında özellikle felsefi terminoloji ile olan yatkınlığı,

onu öne çıkaran önemli bir nitelik olarak görülebilir. Özellikle Saussure'ün terminolojisine baktığında, *concept, idée, esprit, substance, signe* gibi sık sık kullandığı terimler felsefe kökenlidir (Altınörs, 2018: 28). Şunu da söylemek gerekir ki, dilbilim çerçevesinde ortaya çıkan Saussurecü bakış açısı, temelde bu terimlerin felsefe literatüründeki kullanımlarına eleştirel bir tavrı barındırır. Bu eleştirel tavrın muhatabı doğrudan filozoflardır. Saussure'ün, Genel Dilbilim Dersleri (GDD) (1916)'nde herhangi bir filozofun adını zikretmeden genelde 'filozoflar' diye ifadelemesi, bu tavrın bir yansımasıdır. Dolayısıyla dilbilimi kurarken Saussure'ün temel yönelimi, dil felsefesindeki klasik yaklaşımla hesaplaşmaktır. Bu hesaplaşmada iki kavram öne çıkar: Birincisi göstergenin indirgenemezliği, ikincisi de göstergenin nedensizliğidir.

Saussure'ün göstergenin indirgenemezlik ve nedensizlik ilkesi, daha sonraları çok fazla tartışılmıştır. Bu araştırma bağlamında özellikle Jakobson, gösteren ve gösterilen arasında zorunlu bir ilişkinin varlığını kabul eder. Nesnelere dilsel temsilleri belirli bir topluluğun tüm üyeleri için zorunludur. Bu zorunluluk gerek kültürel davranış ve kavrayış olarak ve gerekse bireyin bilincinde öğrenilmiş bir ilişki formu olarak yapısal bir bütünlüğü-bitişikliği gösterir. Jakobson'a ithafen, Lacan'ın da sıklıkla atıfta bulunduğu metafor ve metonimi gibi dilsel kullanımlar, Saussure'ün anladığı anlamda bir nedensellik ilişkisi göstermese de dilin doğasına içkin, kültürel ve psikolojik bir olgusal bağlamında fark edilecek bir nedensellik içerir. Esasen doğal ses ve hareketleri taklit eden sözcüklerin dışında, nesne ve adları arasında fiziksel ve deneyimsel bir nedensellik yok gibi görülse de dilsel mahiyetin kendisinden türetililecek pek çok nedensellik bağı kurulabilir. Jakobson, araştırmanın ileri aşamasında bahsedildiği gibi, bunu öğrenilmiş bitişiklik olarak tanımlar.

Öte yandan zihin ve dil ilişkisine dair ortaya çıkan farklı kuramsal yaklaşımlar dilin daha karmaşık ve psikolojik yönlerine işaret etmiştir. John Searle, dil ve zihin arasında bir nevi domino etkisiyle hareket eden ilişki ağını niyetlilik kavramıyla açıklamayı seçer. Niyetlilik, zihnin dış dünyanın nesnelere ve olgularını temsil etme kapasitesi ile bilinç arasındaki bağı kuran özelliğidir. Bu özellik *inançlar ve arzular, umutlar ve korkular, sevgi ve nefret, gurur ve utanç, aynı zamanda algı ve niyet vasıtasıyla etkisi altına girdiğimiz bir özelliktir* (Searle, 2006: 76-77). Niyetlilik, zihnin dış dünyaya yöneltilmesini, olgulara dair olmasını ve onları amaçlamasını sağlar. Niyetliliğin bu yönelimi, dış dünyanın temsillerini öyle bir boyuta taşır ki, niyetli durumlar tarafından temsil edilse bile nesnenin gerçekte var olması gerekmez (Searle, 2006: 77). Örneğin gerçekte 'cadı' diye bir varlık olmamasına rağmen korku aracılığıyla etkisi altına girilen bu temsile, çocuklar, yaramazlık yaptıklarında kendilerine musallat olacağına inanır. Öyleyse niyetlilik ve bilinçli durumlar her zaman birlikte hareket etmez. Sevinç, endişe veya korku bilinçte karşılığı olan duygular olmasına rağmen, bu duyguların dilsel temsilleri arasında her zaman niyetlilik ilişkisi aynı olmayabilir.

Searle, dilsel mahiyetin bilinçli duruma veya gerçekliğe her zaman indirgenemeyeceğini görerek, niyetlilik kavramıyla arzu, istek, korku, umut gibi duyguların etkisini hesaba katan dilin bilinçli olmayan ve her zaman gerçekliğin doğasına uymayan bir işlevinin varlığına işaret ediyor. Bu işlev, özel olarak bilinçdışı açılan bir kapıya mı, yoksa genel olarak kültür denilen uçsuz bucaksız evrenin labirentlerine mi uzanır? Öte yandan, daha geniş bir bakış açısıyla bakıldığında, aslında hem kültürün hem de bilinçdışının kesiştiği bir uğrak keşfedilebilir mi? Bu tür sorular hem psikoloji hem de antropoloji ile ilişkilendirilebilecek bir unsurun ya da her ikisinin de ortaklaştığı kökensel bir nedene götürebilir. Yani, Lacan'ın kuramında bolca karşılaşılan mitsel ve antropolojik terimlerin psikanalitik bağlamları bu konuda önemli açıklamalar sunar.

Saussure'de Dilin Yapısı

Dilin çok yönlülüğü, kültür bilimleri açısından, kültür nesnesinin anlam sınırlarını genişleten bir nitelik taşır. Özellikle, dilbilim açısından dilin yapısı çoğu zaman bu çok yönlülük bağlamında ele alınır. Dilin bu niteliği göz önünde bulundurulduğunda, Saussure'ün, dilde işaret ettiği ilk ayırım, dilin olay ve olgu boyutunu ifade eden iki yönüdür. Yani dilin bireysel ve toplumsal boyutu; genel anlamda dil yetisi (*langage*) kapsamında dilin *langue* ve *parole* olarak ayrılmasıdır (Saussure, 1998: 36-45). *Langue*, toplumsal bir ürün olarak kabul edilen, dilin tüm kullanımlarını içine alan tümel evreni ifade eder. *Langage* ise, Saussure'ün yüklediği terimsel

anlam itibarıyla dil yetisini belirtir. Bu noktada Saussure, ayrımı dil yetisi yani *langage* üzerinden yapar ve *langage*'in iki farklı tezahürü olarak *langue* ve *parole* terimlerini kullanmayı tercih eder. Saussure, GDD'de Fransızca'da dilin *langue* ve *langage* olarak farklı terimlerle ifadesine benzer bir ayrımın diğer birçok dilde olmadığını belirtir. Ancak, Saussure bu farklılığı dilsel yapının dikkat çekici boyutlarını anlatmak için kullanır. Saussure'ün dilin toplumsal yönü olan *langue*'i, dilyetisi olarak *langage*'in altına yerleştirmesinin nedeni, onun *langage*'in bütün gerçekleştirmelerinin kuralı ve ilkesi olarak görmesindedir (Saussure, 1998: 38). O halde, *langage* kapsayıcı olandır; dilin tüm tezahürlerini kapsayan evrene verilen isimdir. *Langue* ise, *langage*'in ilkeler ve kurallar aracılığıyla ortaya çıkan niteliğidir; onun toplumsal yönüdür.

Göstergebilimsel bir tanım olarak düşünüldüğünde, *langue* ve *parole*, birbirleriyle olan ilişkileri açısından, birtakım karşıtlıklar aracılığıyla açıklanır. *Langue*, *langage*'in toplumsal yönü olmasından ötürü onun görünen boyutudur; bireysel etkinliğe dayanmayan, homojenlik sağlayan geleneksel bir faaliyetin organizasyonudur. *Parole* ise, *langage*'in bireysel izdüşümü olmasından ötürü, gelenekselliği yansıtmadığı için heterojen ve bireysel konuşma ile olanağa kavuşan koşullu bir söz edimidir (Holdcroft, 1991: 20-21). *Langue*, Saussure'ün şematik mantığına göre, *langage*'in içinden konuşma etkinliği (*parole*) çıkarıldığında geriye kalandır; *parole* ile açığa çıkan bireysellik, Saussure için *langue*'a indirgenebilecek türden değildir. *Parole*, doğrudan *langage*'in hükmünde ve onun doğasının yasalarıyla hareket eder. Öyleyse, öznenin bireysel bir etkinliği olan *parole*, toplumsallıkta karşılığı olan simgesel ötekinin sözü olmaz mı? Şüphesiz Saussure, baştan şu uyarıyı yapar: Biri olmadan diğeri olmaz, biri diğerini belirler, öte yandan bunlardan biri diğerine indirgenemez (Saussure, 1998).

Dilbilimin temel araştırma nesnesi olan *langage* birçok alana açılır: O hem fiziksel, fizyolojik ve zihinsel niteliklidir, hem de bireysel ve toplumsaldır (Saussure, 1998: 38). *Langage*'in toplumsal ve bireysel yönünün somut ayrımını sağlayan, bu iki yönün birbirine indirgenemeyeceğine kanıt olan ve ayrıca ikisini birbirine bağlayan ses adı verilen karmaşık bir birim vardır. Ses, işitimi-ekleme işleviyle kavramla kaynaşarak, dilin fizyolojik ve zihinsel birimlerini oluşturur (Saussure, 1971: 23). Fiziksel bir varlık olma koşuluna bağlı olmadan, sesin, hece veya kelime düzeyinde kavramla olan ayrılmaz birliği, dilin iki yönlülüğünün yapısal bütünlüğünü temsil eder. Saussure GDD'in birçok yerinde, sesi sadece fiziksel bir varlık olarak kabul etmediğini belirtir; ses, varlığını *langage*'a ait iki tarafın birbiriyle olan bağlantısına borçludur. Duyma veya işitimi imgesi şeklinde zihinde ortaya çıkan görüntü, fizyolojik bir sürecin ayrılmaz parçasıdır. *Herhangi bir kavramın beyinde ilgili işitimi imgesini canlandırdığını varsayalım: Baştan-başta zihinsel bir olgudur bu. Sonra fizyolojik bir oluş gerçekleşir: Beyin ses örgenlerine, imgeye ilişkin bir uyarım aktarır; sonra ses dalgaları A'nın ağızından B'nin kulağına doğru yayılır* (Saussure, 1998: 41).

Burada çizilen ses rotası, aslında sözlü eylemin, yani dilin konuşma olarak açığa çıkan yönüdür. *Langue*, burada nasıl konuşulacağını buyurur, ancak konuşma edimi doğrudan *langage*'in doğasına aittir. Bir bakıma dilin bu yönü, dilbilimin karmaşık konusu denilen alanı işaret eder. *Langue*'nin yasaları olan gramer dizgesi, sözcüklerin doğru telaffuzunu formüllere uyarlar. Ancak, dilin edimsel boyutu işitimi işlevini yerine getirmek için fiziki koşullara tabidir; buna karşın, fiziki koşullar sesin tek koşulu değildir. Ses bir dilsel olayın meydana gelişinde fiziki koşullar da dâhil tüm bağlantıları bir araya getiren düğümdür. İşte bu bağlantılar, sesin dilbilimle yolunu ayırdığı kavşağa denk gelir. Konuşmanın sadece dilsel kuralları, dilbilimi ilgilendirir. Bu bakımdan, "*parole*, *langage*'in bireysel yönüdür", açıklaması hem Saussure hem de dilbilim açısından yeterlidir.

Dil bir sözleşme, bir uzlaşım ve üstünde anlaşmaya varılan göstergenin öz niteliği önemsizdir. Bundan ötürü de dil yetisi konusunda ses aygıtı ikincil bir sorundur (Saussure, 1998: 39). Burada Saussure, dili kullanırken, ses unsurlarının rastlantı sonucu tercih edildiğini iddia etmez, böyle bir bilginin dilbilim açısından ikincil bir önem taşıdığını ileri sürer. Seslerin psikolojik izdüşümleri, nörolojik etkileri, toplumsal ve sanatsal değeri gibi özellikler günümüze doğru ortaya çıkan ve bazı yönlerden dilbilimden beslenen farklı disiplinlerin ilgisi olmuştur.

Saussure, doğru bir dilbilim çalışması yapmak için, sözü (*parole*) dilden (*langue*) ayırmak gerektiğini düşünür. *Dili (langue) inceleyen bilim, dilin (langage) tüm öğelerini ele almasa da olur, demek doğrudur, fakat eksik bir yargıdır; söylenmesi gereken ifade, bu bilim ancak bazı öğeler işe karıştırılmazsa olanaklıdır* (Saussure, 1971: 21).

Langue'ı, ilgili edatlar tarafından rastgele değiştirilebilen basit bir uzlaşım olmaktan alıkoyan şey, onun toplumsal doğası değil, toplumsal güçle birleşen zamanın eylemidir (Saussure, 1971: 22). Böylece *langue*'ın değişmez olma eğilimine girmesine neden olan zaman faktörünün önemine dikkat çeker. Saussure'ün *langue* ve *parole* arasındaki ayrımını Chomsky, yetkinlik-performans ayrımına göre karşılaştırır ve yorumlar. Saussure *langue*'ı esasen bir göstergeler (örneğin kelimeler, sabit tümceler) ve onların dilbilgisi özelliklerinin deposu olarak kabul ederken, aslında onun yetkinliğini tekrarlanan kurallara dayanan üretici bir süreç olarak kabul eder (Chomsky, 1963: 326-328). Ancak Saussure açıkça *insanlık için doğal olanın sözlü konuşma değil, farklı fikirlere karşılık gelen farklı göstergelerden oluşan bir sistem, bir dil (langue) inşa etme yeteneği* olduğuna işaret eder (Saussure, 1959: 10). Bundan dolayı, cümle oluşturma işlemlerinin asla dil dizgesine ait olmadığını, dil dizgesinin ses ve sözcüklerle, belki de birkaç değişmez söz öbeğiyle ve az sayıda genel düzeneklerle sınırlı olduğunu dile getirir. Cümle oluşturma düzenekleri bunların dışında dilsel yapının koyduğu sınırlamalardan bağımsızdır. Yani Saussure'ün ifadeleriyle, cümle oluşturma kesinlikle bir *langue* (dil) sorunu değil, bir *parole* (söz) sorunudur; bunun için de dilbilimin kapsamı dışındadır; bir serbest yaratım işlemidir, sözcük biçimlerini ve ses düzeneklerini yönlendiren kurallar dışında dil kurallarıyla sınırlanmamıştır (Chomsky, 2001: 39). Bir bakıma *parole*, zihindeki imgenin dışsal temsile bağlandığı sürecin bir ürünüdür. Açıkça görülüyor ki, Saussure'ün kanaatine göre, *parole*, dilbilimin konusuna giremeyecek kadar psikolojik bir sürecin ürünüdür. *Parole*'un imgesiyle olan ilişkisi çağrışımsaldır ve herhangi bir bilimsel yasanın altına yerleştirilemeyecek kadar öznelidir. Bu düşünce, en azından Saussure'ün göstergenin nedensizliği dediği ilkeyi destekleyici niteliktedir.

Gösterge (*signe*), bir bakıma Saussure tarafından dilbilimin konusu dışında bırakılan *parole*'un dilbilimsel yorumunun bir ürünüdür. Her ne kadar dilbilimsel bakışla tam olarak açıklanmayacak bir doğaya sahip olsa da *parole*'un var olma koşulu dilsel dizgeye bağlıdır. Kavramla, sesin doğal tasarımı olan işitme imgesini çağrışım yoluyla birbirine bağlayan iki yönlü zihinsel kendilik gösterge denilen yapının işleyişini ifade eder. Başka bir ifadeyle *kavramla işitme imgesinin birleşimine gösterge* denir (Saussure, 1998: 111). İşte göstergenin nedensizliği de burada ortaya çıkar; o bir nesne ile adı birleştirmez, kavramla *sesin zihinsel izi olan işitme imgesini* birleştirir. Dolayısıyla göstergenin kavram ve işitme imgesi olmak üzere her iki yönü de zihinsel niteliklidir. Biri içsel, diğeri dışsal olsaydı, göstergenin nedensizliğinden ve her iki yönün birbirinden ayrılmazlığından söz etmek zor olurdu. Çünkü kavram toplumsal uzlaşmayla önceden tasarlanmış ve verili bir yapı iken, işitme imgesi öznel deneyimin kendiliğinden ortaya çıkmış bir ürünüdür.

Saussure, kavram yerine gösterilen ve işitme imgesi yerine de gösteren terimlerini önerir. Gösteren ve gösterileni birleştiren bağ nedensizdir. Gösterge ise kısaca, bir gösterenin bir gösterilenle birleşmesinden doğan yapıdır (Saussure, 1998: 111). Böylece Saussure, aslında *langue*'ın bir göstergeler sistemi olduğunu söyler. Bu bakımdan, göstergenin nedensizliği, *langue*'ın -ana dilin- toplumsal uzlaşımına dayanmasından kaynaklanır. Eğer gösteren ve gösterilen arasında nedensellik bağı olsaydı, bu durumda dünyanın her yerinde aynı *langue*'ın konuşulması gerektirdi. Doğal göstergelere dayanan anlatım türlerinde (selamlaşma gibi) de göstergenin nedensizliği hemen fark edilir. Oysa ortada farklı sorular da akla gelmektedir. Örneğin gösteren olarak işlev gören sembol, arma, simge gibi kavramların doğrudan gösterilen ile nedensellik bağı vardır. Dünyanın her yerinde adaleti temsil eden 'terazi' simgesi, bu istisnaya örnektir. Yine Saussure, yansımaları seslerin de bu istisnai durumun bir örneği olarak kabul eder, ancak dil dizgesinde yer alan nedensizlik ilkesini bozmayacak kadar az olduğunu ve sözcük yapılarının tartışmalı olduğunu savunur (Saussure, 1998: 113).

Dilin yapısına ait bazı işlevlerin, Saussure açısından dilbilim dışında tutulması, dilbilim kurallarıyla açıklanamayacak olmasından mı kaynaklanır? Öncesinde dilin iki yönlülüğünün ortaya koyulması, aslında dile dair geniş bir açıklama alanı yaratmaktadır. Şüphesiz dil yetisinin tümüyle dilbilimin konusu olması beklenemez. *Langue* denilen dilin dizgesel boyutunun kuralları dilbilimin konusunu belirlerken, toplumsal ve özne ile ilgili olan niteliklerin ayrı tutulmasının temel nedeni dilbilimsel yasalarla açıklanamayıştından kaynaklanır. Ancak bu hâliyle bile Saussure'ün anlatımında dilin mahiyetine dair yeni keşif olanakları ortaya çıkar. Özellikle göstergenin nedensizliği ilkesinden dolayı, gösteren ile gösterilen arasındaki çağrışım sürecinin doğasına yönelik merak uyandırır. Şöyle bir çıkarım yapmak mümkün: Bu çağrışım sürecinin doğasında göstergenin her iki tarafına gidip gelen bir neden sonuç bağı yoktur. Yani çağrışım denilen olayın kendisi nedensizdir. Öyleyse çağrışım olayındaki rastlantıyı açıklayan bir tanım nasıl kurulabilir? Öyle ki, aynı *langue*'in tüm kullanıcılarında aynı çağrışıma yol açması nasıl açıklanabilir? Bu soruları tabii ki, Saussure cevapsız bırakmıyor: Toplumsal uzlaşım burada temel kaynak olarak sunulur. Yani gösteren ve gösterilen arasındaki bağ toplumsal uzlaşım yoluyla kurulur. Öte taraftan, gösteren olarak simgenin de böyle bir toplumsal uzlaşımından kaynaklandığını söylemek mümkündür. Adaletin simgesi terazi yerine, dengeyi ifade eden başka bir nesne de olabilirdi, örneğin tahterevallî de pekâlâ bu simgesel görevi görebilir. Böylece genelde dil ile bilinç arasında kurulan ilişkiler ve buna dair yapılan tartışmalar daha temel bir kaynağın olabilirliğini düşündürür.

Jakobson

Saussure'ün dilsel yapının çeşitli boyutlarına yönelik dile getirdiği düalizm, Roman Jakobson tarafından dilin işlevleri bağlamında reddedilir. Jakobson, özellikle göstergenin nedensizliği ilkesini temelsiz ve keyfi bir tutum olarak görür. Ona göre, dilsel göstergeleri kullanan bir dil topluluğunun eşzamanlı bakış açısından, onlara keyfi bir doğa atfedilmemelidir. Bir nesneye verilen isim keyfi değil, zorunludur. Nesneyi bilinç için bir veriye dönüştüren, gösterenin nesne ile ilişkisini kuran aralarındaki zorunlu bağıdır. Bu bağı zorunluluğu ne nesnenin içinde bulunduğu fiziksel doğaya ilişkindir, ne de nesnelere dünyasına ait bir çıkarımdır, tamamen dilin kendi doğasında yerleşik olan, dilin işlevselliğiyle tanımlanan bir nedensellikten doğar. Dilin bu işlevselliğini Jakobson, bitişiklik ve benzerlik olarak tanımlar ve ona göre çağrışım ilkesini doğuran da bu iki temel faktördür. *Saussure'ün 'keyfi bir biçimde' keyfi olarak tanımladığı bir gösteren ile gösterilen arasındaki ilişki, gerçekte, belirli bir dil topluluğunun tüm üyeleri için zorunlu olan, alışılmış, öğrenilmiş bir bitişikliklidir. Ancak bitişiklik ile birlikte benzerlik kendini gösterebilir* (Jakobson, 1985, 28). Aslında gösteren ve gösterilen arasındaki ilişkiyi bir sayfanın birbirinden ayrılamaz iki yüzüne benzeten Saussure de Jakobson'un bitişiklik ilkesinin öngördüğü gibi bir nedenselliği, hatta zorunluluğu ifade etmiş oluyor. Ancak öyle görünüyor ki, Saussure bu bitişikliği dilsel mahiyetin bir uzantısı olarak değil, göstergenin yapısal tekniğine ilişkin bir saptama olarak sunuyor.

Dilbilimle konusu kesişen birçok yaklaşıma bakıldığında, Saussure'ün göstergenin nedensizliği ilkesinin zayıfladığını söylemek mümkündür. Saussure'ün dilbilimi bir nevi, filoloji, etimoloji, morfonoloji gibi akraba bilimlerin verilerinden yalıtılmış bir anlayışı ifade eder (Jakobson, 1985). Yine, kimi alfabelerde ikonik ve fotoğraflık sembollerin anlamı temsil etme biçimleri dikkate alındığında, gösteren ile gösterilen ilişkisindeki nedensellik bağı yadsınamaz.

Şüphesiz herhangi bir dil topluluğunun konuşmacısını bağlayan bir dil birliği vardır, ancak dilin genel kodları, birbirine bağlı olan alt kodlar sistemini de temsil eder. Jakobson'a göre, dil, işlevlerinin tüm çeşitliliği içinde araştırılmalıdır. Bu işlevler arasında şiirsel (*poetic*) işlevin çok fazla önemsendiğini söylemek gerekir. Ancak şiirselliğin önemi, diğer işlevler arasındaki yeri belirlendiğinde önemi anlaşılacaktır. Çünkü bu işlevlerin ana hatları, herhangi bir konuşma olayında, herhangi bir sözlü iletişim eyleminde kurucu faktörlerin özlü bir incelemesini gerektirir.

Dil olayı öncelikle bir gönderici ve alıcı arasında gerçekleşir. Gönderici mesajı gönderen, alıcı ise mesajı alan taraftır. Mesajın işlevsel olması için, muhatap tarafından kavranabilen sözlü veya sözlü olarak ifade edilebilen bir bağlam gerekir. Gönderici ve alıcı (veya başka bir

deyişle, mesajı kodlayıcı ve kod çözücü) için tamamen veya en azından kısmen ortak olan bir kod olması gerekir ve son olarak, bir taşıyıcı, hitap eden ile muhatap arasında fiziksel bir kanal ve psikolojik bağlantı, her ikisinin de iletişime girmesini ve iletişimde kalmasını sağlar (Jakobson, 1960: 353).

Bu altı faktörün (gönderici, alıcı, mesaj, bağlam, kod ve kanal) her biri dilin farklı bir işlevini belirler. Dilin bu altı temel yönü, yapısal bir bütünlük oluşturur. Dolayısıyla Jakobson'un iddia ettiği çeşitlilik bu işlevlerin hiyerarşik düzeninden ortaya çıkar. Bir mesajın sözlü yapısı öncelikle baskın işleve bağlıdır. Gönderenin taşıdığı mesaj anlam taşıyan bilişsel bir işlevi önceliyor ve bağlama yönelik bir yönlendirme sağlıyorsa, bu dilin göndergesel (*referential*) işlevidir. Muhatap odaklı "heyecan bildirme" veya "etkileyici" işlev, konuşmacının bahsettiği şeye karşı tavrını doğrudan ifade etmeyi amaçlar. İster gerçek ister sahte olsun, belirli bir duygu izlenimi yaratma eğilimindedir. Dilde ünlemlerle sunulan duygusal ifadeler bu işleve örnektir. Alıcıya yönelik, harekete geçirme (*conative*) işlevi; mesajın bir çeşit çağrı görevi gördüğü bu işlevde amaç, alıcıda bir tepki ve davranış değişikliği yaratmaktır. Kanal kontrol (*phatic*) işlevi, yalnızca iletişimi uzatma amacı taşıyan diyalogların sergilendiği ifadelerde görülür. Özellikle bebekler tarafından edinilen ilk sözel işlevdir; bilgilendirici iletişim gönderip almadan önce iletişim kurmaya eğilimlidirler. Dilin dilden söz eden işlevine de üstdil (*metalinguage*) işlevi denir. Gönderici ve/veya alıcının aynı kodu kullanıp kullanmadıklarını kontrol etmesi gerektiğinde, konuşma koda odaklanır, böylece *metalingual* işlevi gerçekleştirir. Herhangi bir dil öğrenme sürecinde, özellikle de çocuğun anadili ediniminde, bu tür üst dilsel işlemlerden yaygın olarak yararlanır. Dilin şiirsel (*poetic*) işlevi ise, mesaja yönelmek, mesajın kendisine odaklanmaktır. Bu işlev, dilin genel sorunlarından bağımsız olarak verimli bir şekilde incelenemez ve öte yandan dilin incelenmesi, şiirsel işlevinin kapsamlı bir şekilde ele alınmasını gerektirir. Şiirsel işlevin alanını şiire indirgemeye ya da şiiri şiirsel işleve hapsedmeye yönelik herhangi bir girişim, yanıltıcı bir aşırı basitleştirme olacaktır. Şiirsel işlev, sözlü sanatın tek işlevi değil, yalnızca baskın, belirleyici işlevdir; diğer tüm sözel etkinliklerde ikincil, yardımcı bir bileşen olarak işlev görür (Jakobson, 1960: 354-58).

Jakobson'un anlatımına göre, dilin şiirsel işlevi göstergelerin varlık kiplerini değiştirir. Ona göre şiirsellik, bir tür kendini ifade etme ve kendini savunmadır. Ses, ritim, ölçü ve sözdizimi gibi biçim veya yapıyla okuyucunun ilgisini çeker. Aynı zamanda, ses imgesi ile kavram, göstergeler ve göndergeler arasındaki her türlü normal ilişkiyi yok ederek, göstergeler ve onların göndergeleri arasındaki çatışmayı güçlendirir. Jakobson bu etkiyi 'yabancılaşma' olarak adlandırır. Bu nedenle *şiirsel dil, genel dilden farklı özelliklere sahiptir. Şiirsel dil, genel dilin kasıtlı olarak yapışökümüdür* (Zhang, 1994: 49). 'Yabancılaşma', gösteren (ses imgesi) ile gösterilen (kavram) arasındaki doğal bağı şiddetle yok eder ve imgelem alanı sağlar. Bu belirlemeyi yapan Jakobson, hala dilbilimin sınırları içinde konuşmaktadır. Öyleyse, Saussure'un göstergelerin nedensizliği ilkesi, Jakobson tarafından dilbilimsel kuram açısından da zayıflatılmaktadır. Dilin şiirsel işlevini, edebiyat etkinliğine hapsedmeyen Jakobson, metonimi ve metafor kavramıyla bu işlevi günlük konuşma dahil, dilin her türlü kullanım sahasına yayar (Jakobson, 1960). Metafor ve metonimi arasındaki ilişki, Jakobson'un dil ve edebiyatı hem birbirine bağımlı hem de özerk gösterge sistemleri olarak kavrayışını anlamak için çok önemlidir. Bu iki kavram, dilin işlevlerinin tümünde ortaya çıkan esaslı niteliklerdir.

Jakobson, 1956 yılında yayımladığı *Two Aspects of Language and Two Types of Aphasical Disturbances* adlı makalesinde, dilin metafor ve metonimi kutupları arasında salınan iki kutuplu bir yapıya sahip olduğunu öne sürer. Jakobson'a göre, herhangi bir söylem, bir konunun benzerlik veya yerine koyma yoluyla başka bir konuya yol açtığı metaforik, ya da bir konunun yakınlık (mekân, zaman ve psikolojik ilişki) yoluyla başka bir konuyu çağrıştırdığı metonimik anlamsal çizgiler boyunca geliştirilir (Jakobson-Halle, 1956: 55-80).

Jakobson'un bu fikri, dilbilim, edebiyat, psikoloji, sinema ve diğer alanlarda metafor ve metonimi kavramlarının kullanımını etkilemiştir. Jakobson, metafor ve metonimi, dilin seçim

ve birleştirme işlevleriyle ilişkilendirir; seçim işlevinin metafora, birleştirme işlevinin ise metonimiye yol açtığını ileri sürer. Ayrıca, Jakobson, afazi hastalarının konuşma bozukluklarını da metafor ve metonimi eksikliği olarak tanımlar (Jakobson-Halle, 1956).

Metafor ve metonimi, dilin anlam üretme ve değiştirme süreçlerinde önemli bir rol oynarlar. Metafor, bir şeyi başka bir şeyle karşılaştırarak veya yerine koyarak yeni bir anlam yaratır. Örneğin, “Hayat bir yolculuktur” metaforunda, hayat kavramı yolculuk kavramıyla ilişkilendirilerek yeni bir anlam kazanır. Metonimi ise, bir şeyi başka bir şeyle ilişkilendirerek veya yan yana getirerek anlamı değiştirir. Örneğin, “Ankara açıklama yaptı” metonimisinde, Ankara sözcüğü, hükümete veya yönetime gönderide bulunarak anlamı değiştirir. Metafor ve metonimi, sadece dilde değil, görsel sanatlarda, müzikte, mimaride ve diğer kültürel ürünlerde de bulunabilir. Jakobson’un metafor ve metonimi teorisi, bu alanlarda da yeni yorumlama ve analiz yöntemleri sunar (Jakobson, 1985). Metafor, gösterenin gerçek anlamıyla, benzerlik ilişkisi içinde olduğu anlamlar yani gösterilenler arasında nedensel bir ilişki kurar. Gönderim, ‘hayat’ ve ‘yolculuğun’ anlamları arasındaki ilişkiye yöneliktir. Bir gösterenin kavramı başka bir gösterene aktarılır. Metonimide ise gösterenler arası bir yer değiştirme söz konusudur. Bir gösterenin kavramsal içeriğindeki anlamın asıl gösterenin yerine geçerek gösterene dönüşür.

Metafor ve metonimi arasındaki temel ayırım, yalnızca aktarılan bilgi türünü tanımlamak için gerekli değildir, aynı zamanda her sözlü modun okunması (kodunun çözülmesi) süreci için de önemlidir. Şiirde can alıcı soru ‘ne oldu?’ değildir; olaylar zinciri yoktur ve dolayısıyla bir sonuç beklentisine dayalı bir gerilim yoktur. Şiir - kısa lirik şiir- daha çok, en karakteristik özelliği kafiye olan, çeşitli simgesel biçimlerde ifade edilen eşdeğer bilgi parçalarından oluşan bir sistem içerir (Pomorska, 1985: 171). Jakobson, şiirin metaforik olduğunu, yani göstergelere ve benzerlik ilkesine odaklandığını, düzyazının ise göndergeye odaklandığını ve bitişikliğe dayandığını için metonimik olduğunu savunur. Jakobson, edebî romantizm ve sembolizmde metaforun yaygın olarak kullanıldığını, realizmde ise metoniminin baskın olduğunu belirtir (Jakobson-Halle, 1956).

Metafor ve metonimi, gösterge ve gösterilen arasındaki Saussurecü açıklamayı da geçersiz kılmaktadır. Bu iki kullanım hem “yabancılaşma” olarak belirtilen sonucu doğurur hem de gösterilenin doğal göstereniyle olan bağını koparır. Jakobson, ses imgesi ile kavram arasındaki doğal bağ “yabancılaşma” ile yok edildiğinde, “sıfır gösterilen” durumunun ortaya çıktığını savunur. “Sıfır gösterilen”in özü, şiirde kelimenin gösterileni olmayan bir gösteren haline gelmesidir, çünkü orijinal gösterge kavramı artık yoktur. Örneğin, “şöhret bir arıdır” şiirsel dizesinde “arı”nın gösterileni (kavramı) ortadan kalkar, yani gösterilenin bu dizede hiçbir işlevi yoktur. Tek başına bir gösteren “arı” vardır. Böylece “arı” göstergesi kendine atıfta bulunan şiirsel bir işaret hâline gelir. “Sıfır gösterilen”in “tipik bir şiirsel özellik” olduğu düşünülür (Fu, 1994: 105). Sıfır gösteren, başka bir deyişle yabancılaşmanın sonucudur.

Jakobson’un teorisi, edebî konuşmanın göstergeleri ile genel dilin göstergeleri arasında yaptığı ayırım bakımından Saussure’ün düalizminden farklıdır. Şiir göstergelerinde gösteren ile gösterilen arasındaki ilişki “yabancılaşma” ile bozulur. Gösterilen (kavram) kaybolurken kendine gönderme yapan gösteren belirir. Nihayetinde Jakobson’ın teorisi de gösteren ve gösterilen arasındaki ilişkiye dayanmaktadır. Ancak onu Saussure’den ayıran, orijinal gösterilenin kaybolduğunu ve yerine yeni bir gösterilenin konulduğunu söylemesidir. Başka bir deyişle, kendine gönderme yapan gösterenin kendisini ya da kendisinin ötesinde olan bir şeyi ifade eder.

Lacan: Dil ve Konuşma

Lacan dilin simgesel ve gerçek boyutu arasında ayırım yapar. Simgesel boyutu, dilin kullanımını yöneten, fallik işleve ve baba yasasına karşılık gelen kurallar ve anlamlar sistemidir. Gerçek boyutu ise, dilin maddi ve duygusal boyutudur ve bu da kısmi dürtülere ve anne bedene karşılık gelir. Dilin gerçek boyutu, Lacan’ın *la langue* (*llanguage*) dediği şeydir; bu, *jouissance*’ın dili, bilinçdışının dili, bedenin dilidir. *La langue*, simgesel düzen ve anlam mantığından kaçan, *jouissance*’ın tekilliğini ve çokluğunu ifade eden dildir. *La langue*, bedeni etkileyen ve keyiflendiren seslerden, ritimlerden, kelime oyunlarından, sürçmelerden, şakalardan ve yeni

sözcüklerden oluşur. Russell Grigg, *Ecrits* çevirisinde cümle içinde, bu terimi *llanguage* şeklinde kullanırken *la langue* terimini paranteze alır. Burada Lacan, dişil artikkel olan 'la'yı, isim olarak *langue*'nin önüne ekleyerek kullanıma sokar. Bunu yaparak, dili, akustik ve eş-seslilik nedeniyle çokanlamlılığın mümkün olduğu dilsel düzeyle ilişkilendirir (Lacan, 2005: 44).

Saussure'ün dilin iki yönlü ayrımı, Lacan için de bir dayanak olarak görülür. Dilin yapısı konusunda kendisi de *langage* ve *langue* terimlerine yüklediği anlam ile benzer bir ilişkiye atıfta bulunmuştur. Ancak bu iki terimi daha anlaşılır kılmak için, konuya Lacan'ın dolu konuşma (*parole pleine*) ve boş konuşma (*parole vide*) diye adlandırdığı olguları da dâhil etmek gerekir. Lacan özne teorisini geliştirirken, öteki ile bağlantılı imgesel ve simgesel yabancılaşma olgusuna işlevsellik kazandırır. Lacan *Seminer III*'de, öznenin küçük öteki ile imgesel yabancılaşmadan büyük Öteki ile karşılaştığı dilsel yabancılaşmaya doğru *iki katmanlı yabancılaşma* geçirdiğini söyler (Lacan, 1993: 162). Daha önce söylendiği gibi benlik-ideali ötekine ait ideal imgenin içe yansıtılmasını (*introjection*) ifade eder. Bu içe yansıtma olayı öznenin dilsel yabancılaşma evresinde özneye içkin konuşan bir öteki formuna tekabül eder. Lacan bu iç-öteki formunu Ben'e muadil bir form olarak tanımlar. Yani; *Öteki imgesel olarak var. Burada imgeselde, öteki ile geleneksel selbst-bewusstsein veya öz-bilinç arasında kurulan ilişki var. [B]ir de benim yerime konuşan Öteki var, görünüşe göre, bu içimde olan Öteki'dir. Bu ötekenden tamamen farklı nitelikteki bir Öteki'dir; benim emsalimdir* (Lacan, 1993: 167).

Lacan, dil üzerine yazdığı önemli makalelerden biri olan *The Function and Field of Speech and Language in Psychoanalysis*'de (1953), dildeki yabancılaşmanın başarılı bir şekilde aşılabilirliğini öne sürer; bu başarı aynı zamanda öznenin imgesel yabancılaşmanın ve onun narsistik olarak yıkıcı eğilimlerinin üstesinden gelmesine de olanak sağlar (Chiesa, 2007: 37). Bu metne göre, sözü edilen dolu konuşmanın işlevi, psikanalitik tedavi yoluyla dilde etkin bir biçimde bireysel yabancılaşmanın üstesinden gelmesine bağlıdır (Lacan, 2005: 81). Ancak daha sonra, *The Agency of the Letter in the Unconscious* (1957) adlı makalesinde ve ayrıca *Seminer IV* ve *V*'de, dildeki yabancılaşmanın üstesinden gelinemeyeceğini varsaydığı görünür. Bu konuya, özellikle *Seminer V*'de geniş bir yer veren Lacan 1956 sonrasında yoğunlukla üzerinde durduğu dil konusunda temel referansı büyük ölçüde Jakobson'un yeniden ele aldığı hâliyle Saussure'ün yapısal dilbilimidir (Chiesa, 2007: 37). Bu bağlamda kuramında geldiği aşama itibarıyla, ona göre öznenin bireysel konuşması, zorunlu olarak evrensel dil alanına ve onun yasalarına tabidir. Bu durum ise evrensel dil yasalarıyla, yani simgesel ile tanışması demektir.

Saussure, genel dil fenomeni veya insanın dile sahip olma yeteneği olan *langage* ile bir konuşma topluluğu tarafından paylaşılan belirli bir işaretler ve kurallar sistemi olan *langue* arasında yaptığı ayrım, Lacancı kuram açısından da ele alınır. Lacan, Saussure'ün dilin diferansiyel unsurlardan oluşan bir yapı olduğu yönündeki teorisini benimser, ancak bunu *langue* yerine *langage*'a uygular. Lacan'a göre dil, tüm yapıların tek paradigmasıdır ve bilinçdışının ifade edildiği ortamdır. (Lacan, 1998: 3,18-19).

Lacan 1950'lerin ortalarında, öncelikle dil (*langage*) ve konuşulan dil (*langue*) arasındaki ilişkiyi açıklamakla ilgilenir. Bu ayrım dilin iki boyutuna işaret ettiği gibi esasında bilinçdışı dil kavramına açıklık getirmektedir. Şöyle ki, *bilinçdışı bir langage yapısına sahiptir, ama kendisini langue alanında, yani konuşulan dil alanında gösterir* (Lacan, 1998: 48). Lacan, dilin kişinin doğumundan önce zaten var olduğu ve diğer insanlarla ilişkileri zorunlu olarak dil aracılığıyla olduğu ölçüde, öznenin dilde zorunlu olarak yabancılaştığına inanır. Böylece dil aracılığıyla bilinçdışının yabancılaştırma işlevi ortaya çıkar. Bu durumda bilinçdışından yansıyan nesnel veriler bilinçdışının dilsel yapısına işaret eder; yani bilinçdışının kendini yansıtma biçimi bir gösteren sıfatıyla *langue* içerisinde gerçekleşir (Nasio, 2007: 69). Ancak örtük bir gerçekleşmeden söz etmek gerekir ki, bilinçdışı hâlen söze bürünmemiş bir tınıya, bedensel bir jest, istemsiz bir ifade mimiğine yerleşerek kendini gösteren, ancak açık etmeyen bir gerçekliğe aittir. Bilinçdışının mahalline girilecek kapıyı ancak konuşulan dil (*langue*) aralar. Nasıl ki Freud, bilinçdışına giriş yolunu rüyalarda arıyorsa, Lacan da bu yolun *langue* üzerinden geçtiğini düşünür.

Lacan ayrıca Saussure'ün bir gösteren (ses veya görüntü) ve bir gösterilenden (kavram veya anlam) oluşan dilsel göstergeye ilişkin görüşünü de gözden geçirir. Lacan gösterenin baskın statüsünü vurgular ve gösterilenin sürekli olarak gösterenin altına kaydığını, bunun da anlamın belirsizliğine yol açtığını savunur (Lacan, 2005: 416-28). Lacan, göstereni ve gösterileni retoriğin iki ana kinayesiyle de ilişkilendirir: Metafor ve metonimi. İfadedeki gösteren bas-kısında, anlam metafor veya metonimi aracılığıyla gösterenin altına yerleşir. Bu dilin metaforik ve metonimik işlevini ortaya koyar. Böylece gösterenin nedensizliği ilkesi, Lacan açısında da Jakobson'da olduğu gibi kabul görmez. Lacan, herhangi bir söylemin ya metaforik ya da metonimik kutbun anlamsal çizgileri boyunca geliştirildiğini savunur (Lacan, 1993).

Öznenin dilde yabancılaşması, söylemek istediği şeyi asla söyleyememesidir. Muhatap, öznenin ona söylediğinin gerçekte ne anlama geldiğini tam olarak kavrayamaz: Kelimeler öznenin arzusunu uygun şekilde iletemez ve bundan dolayı onu tam olarak tatmin edecek bir karşılık sunamaz. *Seminer III'de dil tamamen belirsizlik içinde işler ve çoğu zaman ne söylediğimiz hakkında kesinlikle hiçbir şey bilmiyoruz* diyerek, dilsel yapının mahiyetine dair deneysel gözlemlere değinir (Lacan, 1993: 115). En sıradan konuşmalarda dil tamamen kurgusal bir karaktere sahiptir. *Ötekine her zaman orada olduğunuz, yani beklenen yanıtı verilebileceğiniz hissini veriyorsunuz. Etkileyici bir biçimde dile getirilmiş söylemlerin onda dokuzu bu açıdan tamamen kurgusaldır* (Lacan, 1993: 116).

En basit ifadeyle, öznenin bireysel konuşması her zaman öznenin söylemek istediğinden fazlasını söyler. Muhatap, öznenin sözlerinde kendisine söylemek istemediği bir şeyi okuyabilir. Şöyle de ifade edilebilir: muhatap genellikle öznenin bilinçli niyetinin ötesinde okuduğu şeyin farkında değildir.

Tek bir semantem, tek bir şeye karşılık gelmez. Çoğu zaman bir semantem, çok çeşitli şeylere karşılık gelir. Burada semantem düzeyinde, yani kullanım tarafından sabitlenen ve tanımlanan yerde takılıyoruz. Öyleyse bu, ortak, gündelik söylemin çizgisidir, tıpkı 'gerçeklik söylemi' adını vereceğim hepimizin kullandığı söylemin koduna işlenmiş gibi. Bu aynı zamanda en az anlamın yaratıldığı seviyedir, çünkü anlam zaten oradadır ve bir şekilde zaten verilmiştir. Çoğu zaman bu söylem yalnızca genel geçer fikirlerin ince bir karışımından oluşur. İşte tam da bu seviyede, ünlü boş söylem üretilir ki, bu benim 'konuşmanın işlevi ve dil alanı' ile ilgili bazı açıklamalarımın dayandığı şeydir (Lacan, 2017: 10).

Freudcu psikanalitik tedavide 'konuşma tedavisi' yöntemi, bu durumun bilinçli niyet açısından bir konuşma fazlasının tematikleştirilmesi olarak görülebilir. Lacan'a göre, Freud'dan önce, öznenin anlam olarak söylemesi gereken şeyin tamamı sanki bilinçte aitmiş gibi görünürdü. Freud'dan önce öznenin bilinçli olarak söylemek istediğini söyleyebildiği varsayıldı (Lacan, 2017: 105). Bir bakıma, kasıtlılık ve bilinç arasındaki hatalı denklem (bilinç dışının göz ardı edildiği gerçeği), tam da bilinç ve anlam arasındaki sorgusuz sualsiz bağlantıya dayanıyordu. Lacan, Freud'dan ötürü bu denklemin geçersizliğine dayanarak, her öznenin Öteki ile dolu konuşmasını engelleyen (evrensel) bir 'dil duvarı'nın var olduğu sonucunu çıkarır (Lacan, 2005: 233). Bu duvar, *langage* düzleminde yerleşmiştir; kültürden güç alan egemen bir söylemin sözlerine karşı herhangi bir müdahale ancak bu duvarın daha da kalınlaşmasına neden olur. Ancak dil duvarının özne ile kendi gerçekliği arasında kurulduğunu düşünmemek gerekir. Bu duvar öteki ile konuşmayı parçalayan, engelleyen ve bilinç dışını *langue* düzleminin içine süzen bir süzgeç görevi görür.

Lacan, *Seminer VI: Desire and its Interpretation*'nda kısaca şunu belirtir: *Bir gösteren, temsil ettiği varsayılan üçüncü bir şeyle değil, temsil etmediği başka bir gösterenle ilgilidir* (Lacan, 2019: 11). Lacan'ın özne ile öznenin dildeki simgeselleştirilmesi arasındaki boşlukta ortaya çıkan arzu teorisi, büyük ölçüde Saussure'ün *gösterge, kavram ile ses imgesinin keyfi birleşimidir* şeklinde formüle edilen merkezi semiyotik ilkesine bir eleştiri mahiyetindedir. Saussure'ün gösteren ile gösterilen arasındaki keyfilik varsayımına karşın, Lacan arzusunun işleviyle tanımlanan ilişkiyi ileri sürer. Öznenin dilsel inşası ile arzusunun ortaya çıkışı arasındaki bağlantıya Lacan, dilsel bir şema çizer. Gösterenlere ilişkin görüşünü, gösteren-gösterilen-

gösterge şeklindeki 'üç terimli' göstergebilimsel açıklamayla karşılaştırarak ünlü üç katmanlı 'arzu grafiği'nin temelini atmaya başlar (Lacan, 2019).

Gösteren -özellikle Saussurecü olmayan, Stoacılara kadar uzanan ve Saint Augustinus'un eserlerinde de yansıtılan bir dil geleneğinin ayınlarında öne sürülen- topolojik terimlerle yapılandırılmalıdır. Aslında gösteren her şeyden önce bir anlam etkisine (un effet de signifié) sahip olandır ve gösteren ile anlam etkisi (gösterilen) arasında aşılması gereken bir engelin olduğu gerçeğini gözden kaçırmamak önemlidir (Lacan, 1998: 17-18).

Lacan, burada kendi algoritmasında yani Saussure'ün tersine çevrildiği algoritmadan bahsediyor. Lacan gösterenin nedensizliği ilkesinin yanlış bir ifade tercihi olduğunu düşünerek, nedensizliği gösterenin belirsizliğine yol açan bir bar çizgisiyle açıklamaya çalışır. Gösterenin belirsizliği, gösterenin ortaklaştırılmış ve bütünleştirilmiş bir şey olarak varsayılmasına yol açar.

S
—
s

Burada 'S' göstereni ve 's' ise gösterileni (yani anlamı) belirtir ve ikisi arasındaki çizgi, gösteren ile gösterilenin alanları arasında bir bariyer görevi görür (Lacan, 2005: 515). Dilsel durumun bu topolojisinde, gösteren ses birimin içinde cisimleşir. Ancak gösteren hiçbir şekilde bu fonemik destekle sınırlandırılmaz (Lacan, 1998: 18). S ve s'nin arasına konulan çizgi, bilinçdışı etkisini anlatmak içindir. Lacan'ın iddiası bu çizgi olmasa, dile dair hiçbir şeyin dilbilimle açıklanamayacağıdır. Bu çizginin başka bir görevi de gösterenlerin gösterilenin içine nüfuz edildiğini göstermektir (Lacan, 1998: 2005).

Lacan ayrıca, özellikle Fransızca ve İngilizcede terimlerin başına konulan, the, le/la, a ve un gibi belirsizlik belirten artikellerin işlevine atıfta bulunarak gösterenlerin anlamla olan ilişkisini açıklamaya çalışır. Fransızca metinde 'bir gösteren nedir?' anlamına gelen '*qu'est-ce qu'un signifiant?*' cümlesinin İngilizce karşılığı '*what is a signifier?*'; her iki dildeki belirsizlik artikeli ayrıca 'bir' anlamına gelir. Lacan bu bağlamda un'un iki yönlü anlamına vurguda bulunarak, gösterenin belirsizliğini anlam etkisiyle (*effet de signifié*) tanımlamaya çalışır. Çünkü ona göre, Saussure'ün keyfi olarak gördüğü şey, anlam etkilerinin kendilerine neden olan şeyle hiçbir ilişkisi yokmuş gibi görünmesidir. Böyle görünmesinin nedeni, onlara neden olan şeyin gerçekte belirli bir ilişki içinde olmasını beklemektir (Lacan, 1998: 19). Bu durum gösterenin gönderge ile ancak yaklaşık bir mesafeyle yaklaşabileceği anlamına gelir. Göndergenin bir imge-görüntü olmasından dolayı gösteren onu ancak bir anlamla/gösterilenle simgesel alana taşıyabilir. Bu yüzden anlam, dile yakalanmış bir şeyin, ancak dil dışına çıkarılması sonucu elde edilir. Aslında gerçekte olan, gösterilenin göndergeyi ıskalması, elinden kaçırmasıdır. Bu durum için şöyle bir formül uydurulabilir: Gösterilen, gösterenin göndergeyi terk ettiği alandır. Öyleyse -anlam etkisiyle- gösterilen tarafından temsil edilen şey, imgenin ontolojik devamlılığıdır. Dilden kaçan nesne gösterilenin alanında ontolojik olanağa sahip olur. Böylece dil, kendi ontolojik mahiyetinde göndergeye varlık kimliğini yükler; ama burada artık göndergenin kendisi yoktur. Lacan'ın anlam etkisi terimine nazire yapılacak olursa, gönderge etkisi vardır.

Lacan için gösteren olma durumu, metaforik ve metonimik anlamlar yaratılmasında önemli bir işleve sahiptir. Lacan dilbilimden devraldığı *signifiance* terimiyle gösteren-gösterilen ilişkisinde gösterenin özgün konumunu belirlemeye çalışır. Fransızca *signifiance*, İngilizce çevirilerde '*significance*' sözcüğüyle karşılanır. Lacan, terimin dilbilimdeki 'anlam sahibi olma olgusuna' gönderme yapan anlamını sadece devralır. Ancak bazı çalışmalarında özellikle *Encore*'de *signifiance* terimi daha çok gösteren olma olgusuyla ilgilidir, yani bir bakıma gösterenlik şeklinde ifade edilebilecek bir terimsel anlamla kullanılır (Lacan, 1998). Lacan bu terimi, gösterenin anlamsız doğasını, gösterenlerin sahip olabilecekleri herhangi bir olası anlam veya anlamlılığın dışında tam varlığını vurgulamak için kullanır. Öyle ki, Lacan açısından gösterenin tam varlığı, anlamlandırıcı rolünü aşar; hatta gösterenin varlığı simgesel işlevinin, işaret ediciliğinin ötesindedir. Bu nedenle Lacan, 'anlam sahibi olma olgusuna' atıfta bulunmak yerine, gösterenliği 'anlam etkileri dışında etkilere sahip olma olgusuna' atıfta bulunmak için kullanır.

Lacan'ın gösterenlik terimi bir bakıma gösterenin dilbilimsel anlamına meydan okur; gösteren kendisine verilen role karşı gelir, anlamlandırma görevine tamamen havale edilmeyi reddeder.

Lacan'ın 'arzu grafiği', öznenin Öteki'ne ilişkin ilk imalarını, ardışık bir gösterenler zincirinde ortaya çıkan anlam deneyimine yerleştirerek anlamlandırma zincirinin artzamanlılığı üzerinde durur (Lacan, 2019: 4, 213). Konuşma edimi sırasında, cümledeki önemli ek noktalar (cümlelerin sonu, gramer işaretleri, özel isimler vb.) gelene kadar, kelimelerin anlamlarının netleşmediğini ve dolayısıyla öznenin her zaman ifade anı ile anlamın gerçekleştiği an (anlamanın gerçekleştiği an) arasında bir boşluk yaşadığını belirtir (Lacan, 2019: 6-8). Konuşma ve iletişim arasındaki bu süre içerisinde özne, anlamın başarılı bir şekilde gerçekleşmesini sağlayacak ek noktasına ulaşmak için ihtiyaç duyduğu kelimeleri sağlamak için Öteki'ne çaresizce güvenmek zorundadır.

Lacan'ın kullandığı anlamda konuşan ve dinleyici arasında geçen dilsel iletişim yapısı olarak söylemin (*discourse*), buraya kadar anlatılanlardan iki seviyesinin olduğu sonucu çıkar. Fink'in Lacancı kuramdan çıkardığı formülle söylenirse, *söylem, asla tek boyutlu değildir* (Fink, 1995: 3). Bu duruma en iyi örnek dil sürçmeleridir. Dil sürçmesi, birden çok söylemin aynı anda, aynı ağız hareketiyle ortaya çıkması olarak tanımlanır. Söylemin birinci boyutu, konuşmacının söylemeye veya anlatmaya çalıştığı şeyden oluşan kasıtlı söylemdir. İkicisi ise, deforme olmuş veya bozuk bir kelime biçiminde söylenen ifadenin kasıtsız söylemdir. Öyleyse kasıtlı söylem anlatılmak istenenin anlaşılabilirliği için ne kadar elverişli ise, kasıtsız söylem de analist açısından konuşmacının bilinçdışına ait örtük söylemini fark etmesi için o kadar elverişlidir. Bu açıdan kasıtsız söylem, bir bakıma dinleyici/analist için dil duvarında bir gedik açar (Fink, 1995: 3-6). Çünkü bu tür söylemler konuşulan dilde her zaman eğreti durur ve bir leke gibi ilgiyi kendine çekerek göze batar; ama aynı zamanda anlaşılmaz. Bu anlaşılmazlık, üst üste gelen birçok anlamın daha doğrusu söylemin bozuk bir biçim almasından kaynaklanır.

'Öteki ile konuşmak' ifadesinden, öznenin hem gerçek arzusu hakkındaki bilinçdışı dolu konuşması (*full speech*) hem de Öteki olarak bilinçdışı özne ile konuşması anlaşılmalıdır (Chiesa, 2007: 38). Boş söz, imgesel söylemin sözüdür. Özne konuşur ama icra ettiği söylem bilinmezliğin söylemidir.

Lacan, konuşmada dilin neden olduğu yanlış anlamaların deneysel olarak tanınmasından hareketle, dilbilimsel olarak, ifadenin (*statement*) öznesini (dile atfedilen) sözcelemenin (*enunciation*) öznesinden (konuşmaya atfedilen) ayırmak gerektiğini düşünür. Açıkça söylemek gerekirse, belirli bir ifadenin gramer öznesi olarak işlev gören 'Ben (*je*)', bu konuşma eylemini gerçekleştiren 'Ben' ile tanımlanmayabilir. İlki, benliğin dilsel karşılığıdır. Yabancılaştırıcı 'dil duvarı', imgesel yabancılaşma ile örtüşür: bu imgesel yabancılaşmanın kelimelere aktarılmasından başka bir şey değildir. Yani, ifadenin öznesi, benliğin dil alanındaki nesneleştirilmiş sarkacına karşılık gelir. Daha kesin bir ifadeyle 'Ben' şahıs zamiri, kendisini belirli bir ideal imgeyle tanımlayan kişiyi belirtir. Dolayısıyla benlik (*ego*), ifadenin öznesi tarafından temsil edilen şeydir (Chiesa, 2007: 38). Lacan, böyle bir Ben'in konuşmasını boş konuşma olarak tanımlar: Böylece, boş konuşma, dilde yabancılaşmış, imgesel deformasyonuna maruz bırakılmış konuşmadan başka bir şey değildir. Günlük konuşmalar buna örnek olarak verilebilir.

Lacan, ifadenin öznesi ile sözcelemenin öznesi arasındaki dilsel ayrıma atıfta bulunarak Freud'un *Ich-Spaltung* kavramını özne kavramı üzerine genişletir. Özne, *yalnızca konuştuğu sürece özne olduğu için* bir yarılmaya (*spaltung*) uğrar (Lacan, 2017: 269). Konuşma içerisinde özne, hiçbir zaman tam olarak kendisine mevcut değildir. İfadede mevcut olmayan ancak onun tarafından varsayılan ve çağrıştırılan şey (sözceleme), öznedeki 'başka bir sahne'nin yerini belirtir. Bu dilsel yasalara bağlı olan ve belirli bir 'düşünceyi' sürdüren bilinçdışı öznenin yeridir (Chiesa, 2007: 39).

Lacan, öznenin dildeki yabancılaşmasının, yani bir bakıma boş konuşma zeminin tam konuşma ile aşılabilirliğini söyler. Tam konuşmanın ortaya çıkışı ile öznenin bilinçdışı arzusunun varsayması birbiriyle örtüşür. Bu bir bakıma hakikatin bilinçdışı arzuyla sınanmasıdır.

Lacan, benliğin imgesel yabancılaşmasına dayanan bir arzunun aynasal diyalektiğini, tam konuşma işleviyle iletilen bir arzunun simgesel diyalektiğinin karşısına koyar. Kısaca, tam konuşma, özneye farklı, narsisistik olmayan bir arzu tatmini sunabilir. İmgesel nesneleştirilmelere eşlik eden konuşma boşluğunun ötesinde, özne farkında olmasa da sürekli bilinçdışıyla konuşur (Chiesa, 2007: 40). Tam konuşma böylece, öznenin içsel potansiyelinin dil alanına taşınmasına yardımcı olur. Özne, bilinçdışı arzusunu dilin mahiyetine taşıyarak varlık olarak ikamesini gerçekleştirir. Bu dilin ontolojik mahiyetinde, tam konuşmanın öznenin tam varlığını gerçekleştirmesinde aracılık etmesidir.

Psikanalitik anamnezde söz konusu olan gerçeklik değil hakikattir, çünkü tam konuşmanın etkisi, geçmiş olumsuzlukları, gelmekte olanın kaçınılmazlık duygusunu onlara taşıyarak yeniden düzenler (Lacan, 2005: 213). Özne, konuşmadaki hakikat Öteki tarafından fark edilsin diye Öteki'ne hitap eder. Bu konuşmadaki hakikat, bilinçdışının, bastırılmış arzunun özgünlüğüdür. Gerçek anlamda tam konuşma böyledir: Öznenin normalde farkında olmadan söylediği bir konuşmayı tam olarak varsaymasıdır. Bu açıdan tam konuşma simgesel öznelararasılıktan ayrılamaz; bu da aslında kişinin arzusunun ve yasanın kurumsallaşması olarak anlaşmanın karşılıklı tanınmasıdır (Chiesa, 2007: 40). Tam konuşma, öznenin diğer özne tarafından tamamen kabul edilmesiyle başlayan bir özneler arası ilişkinin kurucu aracıdır. Bu öznelerarasılık ortak bir insanlar arası simgenin tanınması, anlaşması ve tanınması işlevinin mevcut olmasıdır. Bu bakımdan simgesel kavramı, insan arzusunun Öteki tarafından tanınma arzusuna karşılık gelir.

Sonuç

Dil, insan varlığının özneliğini tanımlar. Lacan'cı kuramdan insan ve dil ilişkisine dair çıkarsama yapılabilecek en yalın ifade biçimlerinden biri böyle olabilir. Bu ifade aynı zamanda insan ve dil kullanımı arasında bir ayırımın olanaksızlığına işaret etmez mi? Dile dair düşünüldüğünde, genelde insanlar arası sözlü ifadelerin zamanla geliştiği ilkel bir döneme ait davranış biçimini düşünme eğilimi ortaya çıkar. Bu doğal eğilimin varlığına rağmen bilimin ve felsefenin bu eğilimi fazla önemsememesi bazen ilginç gelebilir. Şüphesiz dillerin kökeni ile ilgili pek çok araştırma yapılmış ve ortaya birçok kuram çıkmıştır. Ancak dile yönelik baskın olan merak, dilin ne yaptığı ile ilgilidir. Çoğu bilim ve felsefe dalı, dilin, iki kişinin -ve hatta tek kişinin kendi kendisiyle- iletişim kurmasını sağlayan bir araçtan çok daha fazlası olduğu fikrinde ısrar eder.

Dil tanımları arasında pek çok cümlelerin sonuna şu ifadeler gelir: "...iletişimi sağlayan araçtır." Böyle biten ifadeler malum olduğu üzere Saussure'ün de Lacan'ın *langue* dediği dile ilişkindir. Yani kelimelerin dilidir; herkesin kendi ana dili ya da konuşulan dildir. Ancak dilin maddi olmayan doğası, simgesel işleyişi, eklem düzeneği ve içeriği onu insan tarafından üretilen herhangi bir araçtan ayırır. Araç insanı doğa ile karşı karşıya getirir ve insan ile doğa arasındaki ayrıma hizmet eder. Çünkü araç uydurulmuştur, icattır. Oysa dil (*langage*) insanın doğasında vardır. Özneyi aynı anda önceleyen ve üreten bu verili dil anlayışı, Lacan'ın insan varlığını dilin özneleri olarak tanımlamasının da temel hareket noktasıdır. Lacan, çalışmalarında önceden var olan bir yapı olarak dile kayıtlı olan 'konuşan' özne kavramını geliştirir. Bu, insan varlığı ile dil arasındaki ilişkinin anlaşılmasında temel bir değişkendir. Başlangıçta konuşma edimlerinin sorumlusu olarak görülen özne, Lacan'cı kuramda konuşma veya dil edimlerinin bir ürünü haline gelir. Araçsallaşan dil değil, öznedir. Lacan, *Position of the Unconscious*'da (1960), *dilin etkisi, nedenin özneye dâhil edilmesidir* şeklinde bir ifade kullanır (Lacan, 2005: 708). Bu basit bir doğrulamayla öznenin dile tabi olduğunu söylemektir. Dilin etkisi sayesinde kişi kendi kendisinin nedeni olamaz. Bu aynı zamanda öznenin üzerindeki dil etkisinin yıkıcı sonuçları hakkında ipucu verir. Çünkü Lacan'ın dayandığı temel kabul, dilin insanın doğasında olduğunu söyler. Öyleyse özneyi bölen neden yine öznenin içindedir. Ayrıca bu neden o olmadan gerçekte hiçbir öznenin olamayacağı gösterendir. Yani özne gösterenin temsil ettiği. Buradan bir sonuç daha çıkar: Özne hiçbir zaman olduğunu iddia ettiği ya da hayal ettiği şey değildir. Bu yalnızca bir karakter beyanı olarak değil, ayrıca ontolojik gerçekliğin nesnesi olarak da böyledir. Kişi, kendisini dürtülerin kaotik hareketine karşı koruyacak, ona ait bir görüntü olan imgesel veya aynasal bir yansıma üretir. Benlik, (*ego*) olarak bilinen

bu organize imge öznenin farklıdır: Lacan'cı özne bilinçdışının öznesidir ve dilin gösterenleri tarafından üretilir. Ancak benliğin oluşumu, öznenin ortaya çıkış evresine değin, onun altyapısını kurar. Dil gösteren sayesinde özneye diğer varlıklar arasında bir yer edinmesine aracılık eder, yalnız bu öznenin ne olduğunun bütünlüğüne dair bir kapsamı sunmaz. Gösteren, sadece Lacan'ın onaylayacağı gibi, bir özneyi başka bir gösterene ya da sonsuz bir anlamlandırma zincirinde bir ötekini başka bir ötekine göre temsil etmesiyle nitelendirilir. Öyleyse öznenin ne olduğunun bütünlüğüne ilişkin eksik kapsamının tamamlanması için benlik sürecinin tamamlayıcı bir unsur olarak dâhil edilmesi gerekir.

Özne her zaman bir eksiklik, arzu ve yabancılaşma konumundadır çünkü dil hiçbir zaman onun talebini tam olarak ifade edemez ve tatmin edemez. Lacan'cı kuramda dil, zengin kaynaklara sahip bir alan olarak tanımlanır. Bu zenginlik özellikle, dilin varlığı kuran bir işleve sahip olması bakımından, dünyayı görmenin en yalın adı olarak tanımladığı ontolojide ortaya çıkar. Lacan'a göre, ontoloji, dilde gösteren olarak bir bağlayıcının (*copula*) kullanımını vurgulayan şeydir. Burada *gösteren, aynı zamanda 'anlamlandırılan' anlamına gelir* (Lacan, 1998: 31). Öyleyse, Lacan'ın bilinçdışı dediği alan ontoloji öncesi ve ötesi bir alandır, çünkü burası henüz simgeselde belirmemiş olanın alanıdır. Bu durumda varlığın ortaya çıkışı da simgesel alandır ve bu yüzden bir eksiklikten türemesi gerekir. Dilin ontolojik alanı açısından bilinçdışı metafiziksel bir bölgeyi kapsar. Lacan, bilinçdışının ontolojiye uygun olmadığını altını çizer. *Gerçekte bilinçdışının düzenine ait olan şey, onun ne varlık ne de yokluk olması, yalnızca gerçekleşmemiş olmasıdır* (Lacan, 1981: 29-30). Buraya kadar dilin bilinçdışı ile hem organik hem de yapısal bir bağının olduğuna dair görüşler belirtildi. Ancak bu bağ, Lacan'cı kuramın dil kavramını açıklayan tek veri değildir.

Dil ve bilinçdışı ilişkisini kuran temel kavramın 'eksiklik' olduğu söylenebilir. Eksik, öznenin doğasında olan mutlak bir yaratılış damgasıdır. Çocukluk döneminde, aynadaki imgeye karşı coşkunu tetikleyen libidinal dinamizmden yetişkinlik dönemlerinin tümünde devam eden arzu, keyiflenme arayışlarına kadar, bu damga kendini hep görünür kılar. Varlık ve yokluğun diyalektiği gibi eksik de tamamlanma arzusuyla benzer bir karşıtlık ilişkisi içindedir. Bu karşıtlığın temelindeki eksikliğin mutlak oluşu aynı şekilde tamamlama arzusu da mutlaklaştırır. Arzu, *jouissance*'ın, bilinçdışı kanalı üzerinden dile ulaştıran bitmez tükenmez istekleri olarak hiçbir zaman onu tatmin edemez. Çünkü *jouissance* da ne istediğini bilmez, bunu arzunun da bilmesi mümkün değildir. Bu istekleri gösterecek bir gösteren yoktur; simgeselleşemediği için bir simgesi yoktur. Üstelik arzu kendi nesne nedenini hiçbir zaman yakalayamaz. Bundan dolayı Lacan, *objet petit a* dediği bu nesneyi yokluğuyla kendini belirten bir nesne olarak tarif eder. Öyleyse arzunun varlığı sadece dilde olanaklıdır. Arzu, dilde eksikliğin bir uzantısı olduğu sürece, dilin bilinçdışına ile olan ilişkisinde kendisine her zaman anahtar bir konum bulur. Arzular bilinçdışı üzerinden dile ulaşıyorsa bilinçdışı sadece öznenin arzularını değil, yabancıların veya Öteki'nin arzusu da barındırır. Bu durumda Öteki'nin arzusu ya da Öteki'nin *jouissance*'ı olgularına bir de bu açıdan bakmak gerekir. Bruce Fink, Lacan'cı kuram açısından dil ve Öteki'nin tamamen örtüştüğünü söyler (Fink, 1995: 5). O halde 'arzu Öteki'nin arzudur' gibi Lacan'da çok sık duyulan bir ifadeden destek alarak 'arzu dilin arzudur', 'arzu bilinçdışının arzudur' demek mümkündür. Hatta şu noktaya varmak da mümkündür: *Lacan çok basit bir şekilde bilinçdışının dil olduğunu, yani dilin bilinçdışını oluşturan şey olduğunu belirtir* (Fink, 1995: 8). Çoğu kişi gerçekte istemediği şeyleri, başkalarının onayını almak için, onların arzu ve beklentilerini karşılamak adına yapar. Bazen de yapmayı çok istedikleri şeylerde daha fazla motivasyona sahip olmak için başkalarının arzu ve isteklerinin de bu olduğunu düşünmek isterler ya da onların da onaylamalarını ve arzulamalarını beklerler. Her iki durumda da arzu Öteki'nin arzusu olduğunda arzu olur ve bilinçdışı bu anlamda Öteki'nin arzularıyla doludur. Yine her iki durumda keyiflenme, Öteki'nin keyiflenmesinden kaynaklanır.

Genellikle psikanalize yönelik en genel yargılardan biri psikanalizin bastırılmış arzulara ve hatıralara özel ayrıcalıklar tanıdığıdır. Bu arzu ve hatıralar bazen gündeliğin rutin seyrinin normal davranış ve konuşmalarına sızar bazen de bilincin etkinliği altında yatar ve vakitsiz zamanlarda şeffaf maskelerle ortaya çıkarlar. Şeffaftır, çünkü hem yasadan dolayı kendilerini

açık etmezler, hem de 'ben buradayım' dercesine gizlenmeyi bir gösterme biçimine dönüştürürler. Psikanaliz bu noktada hatıralara ve arzuya konulan yasağın kaldırılmasını ister. Ancak serbest bırakmak için değil, tanımak için bunu yapar. Lacan, bu noktada Saussure'ün iki yönlü gösterge kavramını kullanarak bastırılmış içerikleri gösterilenin düzeni ve konuşmanın edimsel yüzeyinin altında yatan anlam yatağı olarak tasarlar. Aslında gösterilen ile bastırılanı eşitlemek pek Lacan'ın tarzı değildir. Çünkü Lacan, çoğu zaman gösteren ile gösterilen arasındaki fark neredeyse yokmuş gibi konuşur. Hatta Lacan'ın esas tarzının göstereni öne çıkarmak olduğunu söylemek daha doğru olur. Lacan'ın S/s algoritmasında gösteren çizginin üzerindeyken gösterilen yasaklama çizgisinin altında neredeyse kaybolur. Metafor ve metonimi gibi dilbilimsel kategoriler gösteren zincirinin halkalarını birbirine iliştiren bağlantı kiplerinin ve yapısının ilkelere olarak çoğu zaman gösterileni belirsizleştirir. Bu metafor ve metonimi aktarımda işleyen iki temel mekanizma olarak, bilinçdışının bir dil gibi yapılandığı tezinin formüle edilmesini sağlayan ilişkiyi kurar. Çünkü arzu süreci gibi bilinçdışı dilin diğer olguları metaforik ve metonimik terimlerle tanımlanabilir. Lacan, dilin esneme olanaklarını keşfeden biri olarak gösterenin başkının rolünü gösteren-gösterilen arasındaki düğümlenme derecelerini açıklayarak pekiştirir. Bunun için gösterilen ile gösteren arasındaki düğümlenmeyi, daha doğrusu iç içe geçmeyi betimlemek için gündelik yaşama ait bir terim bulur: Kapitone noktası. Bu terimi sabitlemiş anlamı ifade etmek için kullanır.

Lacan'ın özel anlamlar yüklediği kavramları seçerken çok özenli davrandığı dikkatlerden kaçmayan bir husustur. Yoksa kavramlar üzerine yaptığı nüktedan dil oyunları bazen fazla abartılı gelebilir. Ancak bunu da yine dile verdiği önemin uygulamadaki yansımalarından biri olarak görmek gerekir. Fallus, şüphesiz gerçek penis değildir, ancak bu kavramının seçiminde gerçek penisin hiçbir ilgisinin olmadığını söylemek de doğru değildir. Bu gösteren imgesel ya da simgesel değil, gerçek bir etkinlik olarak cinsel ilişkide yakalanabilecek şeyler arasında çıkıntılı yapısıyla en belirgin olandır ve bu belirginliği keyiflenmenin bedensel bir oluşumunu göstermesi açısından arzu ile kurulabilecek mantıksal bir ilişkide simgesel bir değere sahiptir. Yine bizzat Lacan'ın söylediği gibi *ayrıca, şişkinliği nedeniyle, üremede aktarılan yaşamsal akışın görüntüsü olduğu da söylenebilir* (Lacan, 2005: 581). Fallus için öne sürülen nedenler ne olursa olsun, tüm bu nedenler yapısal değil, doğası gereği 'antropolojik' veya imgeseldir ve kültürel alanda fallus, her zaman arzunun göstereni olarak hizmet eder ve ayrıca bir tellal gibi geldiğini haber verir. Bu açıdan fallus, arzunun ağırlanmasına adanmış makul bir tertibi öngören ayrıcalıklı bir gösterendir.

Fallusun arzu ile olan ilişkisi, dilin eksikliğin işlevini simgesel düzlemde düzenlemesiyle ortaya çıkar. Arzu, her zaman eksiklikle ilişkili olduğuna göre, fallus bu eksikliğin dildeki hareketliğini düzenler. Ayrıca eksiklik ve arzu ilişkisi bağlamında dolaylı olarak fallusun eksikliğin göstereni olduğunu belirtmek gerekir. Çünkü gerek öznedeki ve gerekse dildeki yer değiştirmeler ve kaymalar, bir bütün olarak yapı içindeki eksikliğin hareketini gösterir. Kastrasyon, yapıyı harekete geçiren ilksel bir kayıp anlamına gelirken, fallus bu kaybın gösterenidir. Lacan'ın söylediği gibi, *fallus, gösterenin parçalanması nedeniyle öznenin uğradığı kaybın ta kendisidir* (Lacan, 2005: 599). Lacan, fallusun, öznenin gösterenle ilişkisini belirleyen varlık eksikliğinin bir göstereni olarak işlev gördüğünü söyler. Bu nedenle fallus, öznenin gösteren ile ilişkisinin ardındaki nedenin, yani eksikliğin veya yokluğun gösterenidir. Başta özne kurulmamışken, fallus öznenin içinde var olacağı henüz boş bir alandır. Ancak özne dışsal bir mahalde simgesel tarafından kurulacağı için bu eksiklik/boşluk hiçbir zaman tamamlanmayacaktır.

Dil, varlık ile simgeselin ilişkisini kurmaya çalışmasına rağmen gösterenin doğası gereği Gerçek'i hiçbir zaman simgeselin alanına taşıyamaz ve bu nedenle varlığın mutlak tamamlanmışlığını sağlayamaz. Bilim, teknoloji, düşünce etkinliği ilerledikçe, eksikliğin üzerindeki katmanlarda daha fazla gedikler açılıyor ve böylece eksikliğin varlığı daralmanın aksine genişliyor. İnsan ihtiyaçları doğasının imkansızlıklarını gidermeye yönelik değildir; giderilen her ihtiyaç yeni ihtiyaçlar doğurur. Arzu tüketildikçe artan bir seyirde artar. Lacan'ın ortaya koyduğu kuramsal bakış, sadece insana yönelik bir kavrayışı kolaylaştırmıyor, dünyayı, insan topluluklarını ve hatta doğayı anlama noktasında farklı bir yöntem sunuyor. Lacancı kuram, yaşamın tüm değişkenliklerini anlamak için dilin önemini ve işlevlerini daha fazla önemser ve onu salt bir

iletişim ağı olmaktan çıkarıp zihinsel, psişik ve toplumsal süreçleri bir araya getiren yaratıcı bir güç olarak tanımlar. Lacan, tarihin tayin edici niteliğini de dahil ederek anı ve geleceği mantıksal bir zamansallık içinde değerlendirerek, varlığı ve onu kuşatan şeyleri dilsel bir evrene yerleştirir.

KAYNAKLAR

- ALTINÖRS, S. A. (2018). "Dil Felsefesindeki Klasik Anlayışa Karşı Saussure'ün Örtük İtirazları". *Kilikya Felsefe Dergisi* C.1, 27-38.
- ADUGİT, Y. (2005). "Dilthey'de Tin Bilimlerinin Temellendirilmesi ve Sorunları". *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* C.22, (2), 245-260.
- CASSIRER E. (2005a). *Sembolik Formlar Felsefesi 1- Dil*. (M. Köktürk, Çev). İstanbul: Hece Yayınları.
- CASSIRER E. (2005b). *Kültür Bilimlerinin Mantığı Üzerine*. (M. Köktürk, Çev). İstanbul: Hece Yayınları.
- CASSIRER E. (20012). *Sembol Kavramının Doğası Üzerine*. (M. Köktürk, Çev). İstanbul: Hece Yay.
- CHIESA, L. (2007). *Subjectivity and Otherness- A Philosophical Reading of Lacan*. London: The MIT Press.
- CHOMSKY, N. (1963). *Formal Properties of Grammar*, Vol.11, New York: Handbook of Mathematical Psychology.
- CHOMSKY, N. (2001). *Dil ve Zihin*. (A. Kocaman, Çev.). Ankara: Ayrıç Yayınevi.
- FINK, B.(1995). *The Lacanian Subject: Between Language and Jouissance*. New Jersey: Princeton University Press.
- HERDER, J. G. (2004). *Another Philosophy of History and Selected Political Writings*. Trans. Ioannis D. Evrigenis, Daniel Pellerin, New York: Hackett Publishing Company.
- HOLDCROFT, D. (1991). *Saussure "Signs, System, And Arbitrariness"*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- JAKOBSON, R. - HALLE, M. (1956). *Fundamentals of Language*. Netherlands: Mouton & Co., Printers, The Hague.
- JAKOBSON, R. (1960). *Style in Language*. (T. A. Sebeok, Ed.). London: The Technology Press of Massachusetts Institute of Technology.
- JAKOBSON, R. (1985). *Verbal Art, Verbal Sign, Verbal Time*. (K. Pomorska and S. Rudy, Eds.). Minneapolis: University of Minnesota Press.
- LACAN, J. (1993). *The Seminar Book III. The Psychoses, (1955–56)*. (J-A. Miller, Ed.) (R. Grigg, Trans). London: Routledge.
- LACAN, J. (2017). *The Seminar Book V. Formations of the Unconscious (1957–58)*. (J-A. Miller, Ed.) (R. Grigg, Trans). Cambridge: Polity Press.
- LACAN, J. (2019). *The Seminar Book VI. Desire and its Interpretation (1958 -59)*. (J-A. Miller, Ed.) (B. Fink, Trans). Cambridge: Polity Press.
- LACAN, J. (1981). *The Seminar Book XI. The Four Fundamental Concepts of Psycho-Analysis (1963-64)*. (J-A. Miller, Ed.) (A. Sheridan, Trans.) New York: W. W. Norton & Company.
- LACAN, J. (1998). *The Seminar Book XX. Encore, On Feminine Sexuality, the Limits of Love and Knowledge (1972-73)*. (J-A. Miller, Ed.) (B. Fink, Trans). New York/London: W. W. Norton & Company.
- LACAN, J. (2005). *Écrits*. Trans. Bruce Fink in Collaboration with Heloise Fink and Russell Grigg, New York, London: W. W. Norton & Company.
- LACAN, J. (2022). *Psikanalizin Temel İlkeleri*. (M. İzmir, Çev.). Ankara: Çolpan Kitap.
- Lévi-STRAUSS, C. (2012). *Yapısal Antropoloji*. (A. Kahiloğulları, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

- NASİO, J.D. (2007). *Jacques Lacan'ın Kuramı Üzerine Beş Ders*. (Ö. Erşen ve M. Erşen, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- PEIRCE, C. S. (2011). *Logic as Semiotic: The Theory of Signs', Philosophical Writings of Peirce*. (J. Buchler, Ed.). New York: Dover Publications.
- ROSS, S. D. (1994). *The Limits of Language*. New York: Fordham University Press.
- SAUSSURE, d. Ferdinand (1971). *Cours de Linguistique Générale* (1916). Publié Par: Charles Bally et Albert Sechehaye, Paris: Payot.
- SAUSSURE, d. F. (1959). *Course in General Linguistics*. (C. Bally ve A. Sechehaye, Ed) (W. Baskin, Trs.). New York: Philosophical Library.
- SAUSSURE, d. F. (1998). *Genel Dilbilim Dersleri*. (B. Vardar, Çev.). İstanbul: Multilingual Yayınları.
- SAERLE, J. R. (2006). *Zihin Dil ve Toplum "Gerçek Dünyada Felsefe"*. (A. Tural, Çev.). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- ZHANG, R. (1994). "The Summary of Literrary Liguistics in Poetcis of Twentyth Century", *Poetics in the View of Linguistics — Collected Works of Poetic Linguistics*, Chengdu: Xi'nan Jiaotong University Press.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %100.

ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.